

Семенов Віктор Васильович,

доцент кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИЧИНИ ПОМИЛОК СЛІДЧОГО

Щоб надати науково обґрунтовані криміналістичні рекомендації суб'єктам розслідування з недопущення та виправлення слідчих помилок, недостатньо констатації наявності такого явища у діяльності слідчого. Для розуміння процесу прийняття рішень та виконання дій, які у подальшому можуть привести до негативних наслідків і будуть визнані помилковими, необхідне з'ясування та дослідження причин їх виникнення. Складність виявлення й вивчення причин допущення слідчих помилок полягає в тому, що кожна конкретна помилка являє собою наслідок одночасної дії не одного, а декількох різнопланових обставин. Для розкриття механізму утворення помилок у кримінальному провадженні необхідний аналіз усіх без винятку процесів, обставин, що їх детермінують, інакше не можна повністю з'ясувати джерела помилкових дій слідчого.

Помилка, допущена на будь-якій стадії кримінального провадження, при проведенні будь-якої слідчої (розшукової) дії неприпустима. Пошук і подальше вивчення закономірностей виникнення помилок дає можливість для розробки методів і засобів їх усунення, недопущення у подальшому. Для вирішення цього завдання в першу чергу слід встановити причини, що сприяють допущенню слідчих помилок.

Згідно теорії причинності слідча помилка похідна від її причини. Між причиною і слідчою помилкою є функціональний зв'язок, виявлення якого можливо при аналізі таких даних: чи була ця причина необхідною умовою допущення слідчої помилки; чи була ця причина не лише необхідною, але і достатньою умовою допущення помилки; яку роль зіграла причина допущення слідчої помилки в настанні негативних наслідків. Вказана інформація дозволяє оцінити конкретну причину з точки зору її взаємозв'язку із слідчою помилкою, визначити її вигляд (прояв), ступень її впливу на результат досудового розслідування.

Під причинами, які можна назвати внутрішніми, розуміються безпосередні фактори, які при визначних обставинах закономірно викликають помилку, визначають її характер і місце в загальній системі негативних юридичних явищ. Такими можуть бути

недосягнення істини при дослідженні фактичних обставин кримінального провадження, неправильний вибір і тлумачення норм матеріального або процесуального права при кваліфікації діяння, винесення рішення, що суперечить фактичній або правовій основі розслідуваного кримінального правопорушення.

Умови – це обставини, що не безпосередньо, а опосередковано пов'язані з помилками, що сприяють їх виникненню в діяльності слідчого. Вони створюють ту слідчу ситуацію, у якій зростає вірогідність неправильного застосування права, реалізації владних повноважень слідчого.

Далі можна виділити загальні й необхідні умови, враховуючи механізм їхнього зв'язку із правозастосовною діяльністю слідчого. Перші відповідають кримінальному провадженню, обслуговують його, їх вплив на якість роботи слідчого найбільше значний й безпосередній. Серед них можна назвати рівень професійної підготовленості особи, що здійснює досудове розслідування або проводить слідчу (розшукову) дію, його морально-вольові якості.

Загальні умови чинять менш помітний, але більш глибокий вплив, через низку проміжних факторів. Це загальні гарантії дотримання законності: економічні, політичні, ідеологічні і юридичні. Вони дозволяють простежити залежність слідчих помилок від рівня економічного розвитку держави, ступені організованості й ефективності роботи правоохоронної системи.

Причини й умови тісно пов'язані між собою – одні помилки нерідко спричиняють інші, стаючи їх причинами. У зв'язку із цим доцільне розглядати їх, об'єднавши в єдиний перелік факторів, що детермінують можливість допущення слідчої помилки, переходячи від загальних причин до окремих.

Словники дають наступні тлумачення поняття причини – явище, яке обумовлює або породжує інше явище (наслідок) Трактуючи загальне поняття причини, щодо причин слідчих помилок можна сказати, що це обставини, які: породжують слідчі помилки, викликають їх появу; сприяють збереженню помилок, тобто протидіють їх усуненню.

Класифікація причин виникнення помилок може мати наступний вигляд: об'єктивні причини; суб'єктивні причини; безпосередні причини; опосередковані причини.

У наведеної класифікації найбільш важливим вважаємо поділ на об'єктивні та суб'єктивні причини, тому в першу чергу слід розглянути співвідношення суб'єктивних та об'єктивних причин виникнення слідчих помилок.

Об'єктивні причини не залежать від слідчого як суб'єкта досудового розслідування. Їх можна поділити на і загальні і окремі.

Загальні об'єктивні причини знаходяться в «зовнішньому середовищі», яке оточує процес розслідування з кримінального провадження, і не залежать від дій слідчого.

Окремі об'єктивні причини слідчих помилок залежать від слідчої ситуації, яка склалася при розслідуванні конкретного кримінального провадження.

Суб'єктивні причини не можуть не мати об'єктивної основи.

Джерела багатьох слідчих помилок слід шукати у прогалинах свідомості суб'єктів розслідування, їхній професійній підготовці, моральному рівні, тобто в недоліках особистості, у її суб'єктивній (психологічній) сфері. Практично будь-яку конкретну помилку можливе пояснити суб'єктивними причинами, пов'язаними з особистістю правозастосовника.

Суб'єктивні причини залежать від властивостей особи слідчого, його професійних умінь і навичок. Наприклад, до суб'єктивних причин помилок відносять невеликий практичний досвід і недостатній рівень професійної майстерності. Проте вольовий самоконтроль за своєю поведінкою в ході розслідування, аналіз власної мотивації ухвалення рішень, знання суб'єктивних причин помилок допомагають слідчому уникнути їх допущення.

До безпосередніх причин можливо віднести:

- неправильну оцінку зібраних доказів у кримінальному провадженні;

- не ефективне планування конкретної слідчої (розшукової) дії та розслідування в цілому, не висунення доцільних в конкретний слідчої ситуації версій по обставинах події і неякісну перевірку вже висунутих версій;

- звуження меж доказування – відмова від проведення всіх можливих у конкретній слідчої ситуації слідчих (розшукових) дій, або не використання всіх можливих тактичних засобів при проведенні слідчої (розшукової) дії;

- неякісну перевірку отриманої з різних джерел доказової інформації;

- неправильну оцінку отриманих з різних джерел доказів (недооцінка або переоцінка).

До опосередкованих причин можливо віднести:

- рівень правової й моральної свідомості слідчого, що визначає відповідне відношення до виконання своїх посадових обов'язків (сумлінне, несумлінне);

- рівень початкової підготовки слідчих кадрів і організації підвищення їх професійної майстерності у подальшому;
- недоліки в реагуванні керівництва слідчих органів на слідчі помилки;
- недоліки в оцінці результатів діяльності слідчих, відсутність моральних і матеріальних стимулів;
- рівень організації і нормативного забезпечення роботи слідчих органів, що не відповідає сучасним вимогам.

Для усунення та нейтралізації негативних наслідків слідчих помилок в першу чергу слід встановити причини їх виникнення, які потребують у подальшому глибокого і всебічного вивчення. Розробка та подальше дослідження причин слідчих помилок надає можливість сформулювати рекомендації для практичних працівників слідчих підрозділів з мінімізації негативних наслідків їх проявів.